

Ковпик С. І.<https://orcid.org/0000-0001-6455-5572>

Криворізький державний педагогічний університет

**МОТИВ «FUGA MUNDI» У ЛІТЕРАТУРІ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ:
ДУХОВНИЙ ТА ФІЛОСОВСЬКИЙ ТРЕНД ДОБИ**

У статті досліджено особливості функціонування та реалізації у творах літератури Середньовіччя одного із знакових мотивів епохи – «fuga mundi», а також виявлено основні принципи та виявила особливості реалізації мотиву у творах літератури періоду Середньовіччя. Результати аналізу творів літератури показали, що модель святого, яку активно культивували у своїх творах письменники спиралася на мотив «fuga mundi», адже відповідно до цієї моделі духовних практик, людина могла стати святою за певних умов: відсторонитися від мирського життя, обравши шлях праведного та богоугодного життя.

З'ясовано, що «fuga mundi», як неприйняття світу, земного життя, а також пошук шляхів особистісного духовного зростання та самовдосконалення дуже добре проявилися в аскетичних творах Антонія Великого, Василя Великого, в інтерпретаціях мандрівного сюжету про Олексія, чоловіка Божого. Принципи аскетичного життя Василя Великого можна помітити у відомій сирійській легенді V ст. про святого Олексія, котра стала мандрівним сюжетом і закріпилася у багатьох літературних переробках світу.

Доведено, що нарація в «Аскетичних творах» Василя Великого має рекомендаційний характер, адже автор своїм завданням вважав без прикрас і перебільшень пояснити наслідки відмови від мирського життя, попередити про всі ті виклики, які чекають на християнина, який вирішить обрати самотність монашого життя. В усіх бесідах провідною є думка про те, що монаше життя має одну мету – спасіння душі. Автор сформулював низку моральних правил, яких повинен дотримуватися вірянин, який відійшов від мирського життя. Визначено, що переважна більшість моральних правил стосуються самовдосконалення, самообмеження, самодисципліни, тобто самоконтролю за своїми діями та вчинками.

Відзначено, що стиль «fuga mundi» дозволяв вести богобоязливе життя, мати час на усвідомлення смерті, як неминучого переходу в інший світ, прийняття смерті, як винагороди, аскетичний спосіб життя – це ті основні принципи, котрі складали сутність святості людини епохи Середньовіччя і які були задекларовані у творах літератури.

Ключові слова: модель святого, література Середньовіччя, аскет, втеча від світу.

Постановка проблеми. Слушною є думка ученого П. Ямчука про те, що «Доба Середньовіччя ще потребує неодноразового й всебічного відчитування наукою доби Постмодерну, що не в останню чергу зумовлено необхідністю визначитись в орієнтирах сьогодення, а до певної міри й потрібно змінити сам дискурс сучасної доби» [7, с. 179]. У зв'язку з цим актуальності набуває необхідність аналітичного осмислення одного з провідних мотивів епохи Середньовіччя – «fuga mundi».

«Fuga mundi» відомий латинський вираз, що буквально означає «втеча від світу», в епоху Середньовіччя став філософським та духовним трендом доби, адже він описував та пояснював

духовне або фізичне віддалення вірянина від мирського життя. Особливо активно культивувалися принципи «Fuga mundi» у давніх письменах Середньовіччя.

Література Середньовіччя мала переважно паранетичний характер, а її засадниче завдання полягало у тому, щоб запропонувати реципієнтові відповідні зразки або моделі праведного, богоугодного життя для подальшого наслідування. Однією з таких моделей була модель святого або зразок святості, яку усіляко культивували та проповідували письменники у різних жанрах літератури Середньовіччя: житіях, повчаннях, бесідах тощо [4]. Відповідно до цієї моделі людина могла стати святою за певних умов: відсторонитися від

усього світу, тобто дотримувалася відомого духовного мотиву «*fuga mundi*»; активно займатися такими духовними практиками, як паломництво.

Тож мета «*fuga mundi*» – це демонстрація неприйняття світу, земного життя, а також пошук шляхів особистісного духовного зростання та самовдосконалення. По суті це свідоме відсторонення від суспільних норм та цінностей, а також фізичний переїзд до іншого місця для пошуку духовних або моральних оновлень, як це вже робили герої в історії, наприклад, в Стародавньому Єгипті, Греції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Н. Керецман у глосарії «Середньовічна церква в іменах, термінах і назвах» акцентує увагу на тому, що «*fuga mundi* – *відхід монаха із миру; contemptus mundi* – зневага (презренне) до світу-миру» [1] були характерними явищами Середньовіччя. У нашій статті «Інтерпретація мандрівного сюжету про Святого Олексія у польській та українській літературах: імагологічний аспект» також було акцентовано увагу на сутності та виявах мотиву «*fuga mundi*» у тих вторах літератури Середньовіччя, які розкривають зміст мандрівного сюжету про Олексія, чоловіка Божого. З огляду на брак ґрунтовних розвідок про реалізацію мотиву «*fuga mundi*» в творах літератури Середньовіччя, існує нагальна потреба вивчення та дослідження указаної проблеми.

Постановка завдання. Мета статті – шляхом аспектного аналізу дослідити реалізацію мотиву «*fuga mundi*» у творах літератури Середньовіччя, визначити його функції, духовний потенціал.

Виклад основного матеріалу. В епоху Середньовіччя, саме у час активного заручення церкви підтримкою світської влади, розвивалася також протилежна тенденція, очевидна в монашому житті. І ця тенденція проявилася у втечі від мирського життя. Відомий зачинатель чернечого життя Антоній Великий був першим, хто вдався до «втечі від світу» (*fuga mundi*), адже саме з нього починається новий стиль життя, який лише за століття розвивається від анахоретського, тобто самітницького, до спільнотного.

Д. Туптало у «Житті святих» дуже добре представив історію Антонія Великого, який почав наслідувати послух тогочасних подвижників. Згодом він перейшов на гору на східному березі Нілу, де прожив у самотності двадцять років. Під час цього усамітнення Антоній багато разів був спокушений дияволом, наклав на себе ще суворіші обітниць, навіть з людьми, що приходили до нього розмовляв через вузький отвір, пророблений

в стіні, щоб нічим не переривати свого посту. Саме він започаткував аскетизм – духовна практика [6].

За давніми переказами, коли Антоній вже не витримував духовних страждань, йому з'явився Ісус Христос, який повідомив, що Він був поруч весь час. Переказ також повідомляє, що в кінці його днів у Антонія з'явилися численні учні та послідовники. Письмова агіографія, однак, говорить лише про двох учнів. Після 305 року Антоній перериває своє усамітнення, щоб на численні прохання організувати чернече життя пустельників, які селилися поруч з ним і наслідували його у підніжжі гори, де знаходилася його самітницька печера.

Сам Антоній не жив серед ченців, а лише інколи сходив з гори, щоб дати монахам духовні настанови, пояснити деякі принципи монашого життя: «*За якийсь час просили преподобного брата, щоб відвідав їх. І, переможений любов'ю отчою, разом з ними, поклавши на верблюда воду і хліб, пішов, бо, окрім монастирського місця, води в дорозі не було. Проте посеред дороги вода їм закінчилася, і через те, що сонце пекло, була небезпека, що всі помруть. Обійшли ж навколо, шукаючи в долинах хоч краплі дощової, – не знайшли, і верблюд вже здихав, опалений спекою. Старець же, таку скруту бачачи, до звичної допомоги молитовної прибиг: трохи від них відступивши, схилив коліна і молитовні руки підніс до Господа – і зразу на місці тому джерело закипіло, і всі разом з джерела того досить пили, і, в посуд набравши, подорожували, і прибули до тих братів, до яких хотіли» [6, с. 233]. У 342 році, проживши самотньо майже сімдесят років, Антоній відвідав відлюдника Павла Пустельника, що прожив в пустелі близько 90 років і повідомив йому про те, що християнські гоніння в Римській імперії припинилися і що з'явилася ересь аріанство, а коли той помер, то поховав його. Близько 350 року за наполегливим запрошенням Афанасія Великого, Антоній залишив усамітнення і прийшов до Александрії, щоб виступити в суперечці проти аріан. А вже 356 року Антоній помер у своїй печері на горі, проживши 105 років. Перед смертю він прикликав ченців, які з ним жили в останні десять років, заповівши їм таке: «*Я, дітоньки, за писанням книжним, у путь всієї землі відходжу, вже-бо кличе мене Господь, і хочу бачити Небесне. Але вам, о утробо моя, наказую, щоб не згубили багатолітньої своєї повстримности. Робіть успіхи в подвигах, наче нині чернечий труд почавши. Знаєте різні від бісів, що повстають, перешкоди, але не бійтеся немичної їхньої сили. В Ісусі Христі надію покладайте**

і тверду імени Його віру в душах ваших закріпиль: від істинної-бо віри всі демони повтікають. Пам'ятайте заповіді мої і у всі дні виправляйте своє життя, щоб небесна ваша відплата без зволікання вам далася» [6, с. 239]. У цьому зізнанні Антоній ще раз підтвердив правильність обраного ним стилю життя, а також нагадав ченцям про необхідність «повтримності».

Згодом його мощі перенесли до Александрії, а потім до Константинополя. Візантійський імператор подарував їх французькому графу Жоселіну, який переніс їх до Сент-Антуан-л'Аббеї в департаменті Ізер у Франції.

Зачинателем вже спільного монашества був святий Василій Великий. Він відійшов від гамірного життя в місті, як і Антоній. За часів життя Василя Великого місто вже було християнське, тобто загроза переслідування зникла. Відзначимо, що більшість святих мешкали у християнських містах, які вони полишали через соціальну несправедливість.

Святий Василій Великий утечею від міста й новим стилем життя створив паралельну можливість: жити Євангелієм без компромісів. Для нього монах – досконалий християнин, який не йде на компроміси зі світом, містом, владою. Ця досконалисть, утілена у виборі Господа й житті за Його словом, призводить до ідентифікації з Христом, до переображення в Христа, іншими словами, до хрещення – постійного зодягання себе в Нього.

У цьому виявилася нова логіка соціальної справедливості та євангельського милосердя, яке проявляється у служінні знедоленим, хворим, нужденним. Ось тому така втеча від світу – це не пихате його відкидання мирського життя, а прагнення жити за Христовим словами. Монахи полишали міста та йшли до самотніх місць не для того, щоб безжурно переживати свою віру в Господа, а для того, щоб служити Божому люди, не вступаючи в полеміку з політичною владою.

Відзначимо, що у своїх аскетичних творах Василій Великий постійно говорив про небезпеку пустельного життя і застерігав усіх тих, хто виявить бажання обрати подібний спосіб життя. У назвах розділів аскетичних творів Василя Великого «Бесіда про відречення світа і про духовну досконалисть», «Бесіда про аскезу, що повинна бути окрасою монаха» вже закладені основні принципи «fuga mundi». Автор культивує думку про те, що земне життя є гріховним, тоді як життя духовним є піднесеним. Він пояснює важливість дотримання визначальних для монаха принципів: «Скарбом монаха є життя без власності, самота

тіла, скромність одежі. Уміркований у нього голос, бесіда розважна. Їсть мовчки, при старших мовчить. У бесіді він обережний, рідко розмовляє, до сміху не скорий. Очі в нього в діло – душа в гору. Тішиться побожним життям» [2, с. 35]

У бесідах він закликав: «Утікай від пустих людей!» [2]. Своїм завданням він вважав без прикрас і перебільшень пояснити реципієнтові наслідки відмови від мирського життя, попередити про всі ті виклики, які чекають на християнина, який вирішить обрати самотність монашого життя. Вчення святого Василя про людину спиралося виключно на Святе Письмо. Оповідь у бесідах Василя Великого побудована так, аби максимально спонукати віруючого до самовдосконалення, яке можливе завдяки реалізації принципу «fuga mundi».

Окрім цього Василій Великий культивував думку протє, що «Скарбом монаха є життя без власності, самота тіла, скромність одежі. Про їду, прожиток не журиться., їсть мовчки, при старших мовчить, розумніших слухає, любить рівних, для нижчих має раду повну любови. Усувається від людей злих, тілесних і світових: багато думає, мало говорить. Окрасою його є стидливість» [2, с. 10]. Усі ці принципи складали сутність мотиву «fuga mundi».

Василій Великий акцентував увагу на духовній досконалості людини, яка відрікається від мирського життя у розділі «Бесіда про відречення світу і про духовну досконалисть»: «Поступай у чеснотах, щоби ти зблизився до ангелів, перебувай у келії не днями, місяцями, але літами, довгі ряди літ, хвали Бога день і ніч, наслідуй херувимів. Коли так зачнеш і так закінчиш, ідучи вузькою дорогою, в короткому часі свого монашого життя за Божою ласкою увійдеш у рай у блиску духовного світла» [2, с. 18].

Відповідно до принципів стилю життя «fuga mundi», скарбом монаха є життя без матеріальної власності та скромність, помірність в усьому. В «Аскетичних бесідах» Василій Великий веде мову про красу свободи від усяких пристрастей. Втеча від мирського життя, на переконання Василя Великого, це не імпульсивний вчинок, а добре продумане і зважене рішення. Ось тому нарація «Аскетичних творів» має рекомендаційний характер. Автор не нав'зує принципи монашого життя, а ґрунтовно та розсудливо пояснює їх сутність та способи реалізації. У такий спосіб Василій Великий презентував мудре наставництво.

Наскрізною думкою усіх бесід Василя Великого є акцентування уваги реципієнта на визна-

чальній цілі монашого життя – спасіння душі. З цією метою автор бесід сформулював низку «обширних правил», яких варто дотримуватися віруючим, які відійшли або ж прагнуть відійти від мирського життя. Мотив «*fuga mundi*» по суті був важливим презентаційним елементом культури Середньовіччя.

На думку Василя Великого, їх дотримання гарантує досягнення мети монашого життя. Серед правил, які не просто формулює автор, а детально розтлумачує їх, переважна більшість стосуються самовдосконалення, самообмеження, самодисципліни, тобто самоконтролю за своїми діями та вчинками. Василій Великий указує на те, що аскетичні практики мають бути частиною загального шляху до святості. Відзначимо, що в «Аскетичних творах» Василя Великого самопожертва розглядається як вид аскези.

Із застереженням Василій Великий говорить про те, що не можна братися за справу, в якій нічого не розумієш. Ось тому він взяв на себе таку місію пояснити у своїх бесідах сутність стилю «*fuga mundi*» аби сформулювати у реципієнта чіткі уявлення про те, що його чекає і як себе підготувати до свідомого вибору.

Найкраще усі принципи аскетичного життя Василя Великого, на нашу думку, виявилися у відомій сирійській легенді V ст. про святого Олексія, котра стала мандрівним сюжетом і закріпилася у багатьох літературних переробках світу. Увага до образу святого Олексія особливо активізувалася у Європі наприкінці XIV–XVI ст.

Відзначимо, що мандрівний сюжет про Олексія, чоловіка Божого у літературах світу має різні інтерпретації, а відповідно презентований у різних за жанром творах: драми, легенди, поеми тощо.

Традиційно сюжет життя Олексія складається з таких важливих подій: історія народження та дитинство, шлюб Олексія та його втеча після шлюбу, подорож до Едосу, туга батьків та нареченої за Олексієм, святість Олексія, його повернення до Риму, проживання при батьківському домі, смерть Олексія, відкриття його таємниці, жалоба батьків та дружини. Автори дуже часто відходили від деталей сюжету, доповнювали його такими подіями, ситуаціями, які б відповідали національним інтересам. Це свідчить про те, що мотив «*fuga mundi*» був світовою тенденцією

епохи Середньовіччя, а особливо автори акцентували увагу на силі духу Олексія, який відрікся свідомо від мирського життя.

Помічено, що сюжет про Олексія, чоловіка Божого в літературі Середньовіччя інтерпретується як історія глибокої духовної покори та відмови від мирського багатства, де головний герой, Олексій, залишає розкішне життя заради аскези та покаяння. Втеча від світу – це прояв великої сили духу в добу Середньовіччя. Олексій свідомо, а головне, що таємно втікає від своєї дружини (у день весілля) та батьків, обирає життя жебрака і помирає в бідності, але після смерті його тіло знаходить рідні і ця чудесія підтверджує його святість. У такий спосіб ця історія презентувала в епоху Середньовіччя ідеал християнського подвижництва, підкреслювала вищу цінність духовного життя над матеріальним. «*Fuga mundi*» Олексія слугувала для того часу зразком для наслідування, заохочення силою духу Олексія, чоловіка Божого.

Висновки. Отже, аспектний аналіз творів про життя Антонія Великого, а також збірки аскетичних творів Василя Великого, мандрівного сюжету про Олексія, чоловіка Божого з точки зору реалізації принципів «*fuga mundi*» показав, що цей стиль життя вплився не лише як культурний троп, а й літературний, адже з його допомогою письменники епохи Середньовіччя розкривали прагнення людини втекти від мирського життя, з метою усамітнення. Мотив «*fuga mundi*» в літературі Середньовіччя став символом відмови від земного життя заради духовного.

Автори аналізованих творів, не залежно від форми твору (життя, повчання, бесіди), акцентували увагу на сутності вказаного мотиву, розглядали втечу від мирського життя і його суєти, як прояв сили духу віруючого.

Відзначимо, що життя Антонія Великого, аскетичні твори Василя Великого містять песимістичні погляди на мирське життя, яке, на їх думку, є гріховним, сповненим страждань. Для авторів аналізованих творів «*fuga mundi*» – це, насамперед, свідомий вибір духовного шляху через відмову від мирського життя, що є важливим елементом культури епохи Середньовіччя.

На нашу думку, подальші дослідження реалізації мотиву «*fuga mundi*» доречно здійснити у компаративному аспекті.

Список літератури:

1. Батрух С. Модель християнського життя у творах св. Василя. Львів 2007. 230 с.
2. Великий В. Аскетичні твори; переклад з грецької А. Шептицького. Рим, 1989. 507 с.
3. Керецман Н.П. Середньовічна церква в іменах, термінах і назвах: Глосарій. Видання виправлене і доповнене. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2024. с.

4. Ковпик С. Інтерпретація мандрівного сюжету про Святого Олексія у польській та українській літературах: імагологічний аспект. Імагологічний дискурс літератур світу : *колективна монографія* ; за ред. Н. Мельник. Кривий Ріг : Видавець Р. А. Козлов, 2025. С. 6–31.
5. Пекар А. Досконалий християнин. Чернечий ідеал св. Василя Великого. Львів 2005.
6. Туптало Д. Життя святих. Том V (січень); переклав Валерій Шевчук. Львів: Видавництво «Свічадо», 2008. 544 с.
7. Ямчук П. Ідеал релігійного консерватизму в добу Середньовіччя в східній та західних рецепціях: Лі Бо та Іван Вишенський. *Наука. Релігія. Суспільство* № 4. 2009. С. 179–185.

Kovpik S. I. THE MOTIVE OF “FUGA MUNDI” IN MEDIEVAL LITERATURE: A SPIRITUAL AND PHILOSOPHICAL TREND OF THE DAY

The article examines the peculiarities of the functioning and implementation of one of the iconic motifs of the era – “fuga mundi” in works of literature of the Middle Ages, and also reveals the main principles and features of the motif’s implementation in works of literature of the Middle Ages period. The results of the analysis of the works of literature showed that the model of the saint, which the writers actively cultivated in their works, was based on the “fuga mundi” motif, because according to this model of spiritual practices, a person could become a saint under certain conditions: to withdraw from worldly life, choosing the path of a righteous and God-pleasing life.

It was found that “fuga mundi”, as rejection of the world, earthly life, as well as the search for ways of personal spiritual growth and self-improvement, were very well manifested in the ascetic works of Antony the Great, Basil the Great, in the interpretations of the traveling story about Alexius, the man of God. The principles of the ascetic life of Basil the Great can be seen in the famous Syrian legend of the 5th century. about St. Oleksiy, which became a traveling subject and became established in many literary adaptations of the world.

It has been proven that the narration in the “Ascetic Works” of Basil the Great has a recommendatory character; because the author considered it his task to explain without embellishments and exaggerations the consequences of giving up worldly life, to warn about all the challenges that await a Christian who decides to choose the solitude of a monastic life. In all conversations, the leading idea is that the life of a monk has one goal - the salvation of the soul. The author formulated a number of moral rules that must be followed by a believer who has departed from worldly life. It was determined that the vast majority of moral rules relate to self-improvement, self-limitation, self-discipline, that is, self-control over one’s actions and deeds.

It was noted that the “fuga mundi” style allowed one to lead a God-fearing life, to have time to realize death as an inevitable transition to another world, to accept death as a reward, an ascetic way of life – these are the main principles that made up the essence of the holiness of a person of the Middle Ages and were declared in works of literature.

Keywords: *model of the saint, literature of the Middle Ages, ascetic, escape from the world.*

Дата першого надходження статті до видання: 04.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 24.04.2026